

Przemysław Maj, Waldemar Paruch

**POJĘCIE „SYSTEM POLITYCZNY”
W BADANIACH POLITOLOGICZNYCH W POLSCE
– ASPEKTY I KONTROWERSJE DEFINICYJNE**

1. Kontrowersje teoretyczne

W badaniach politologicznych w Polsce nie ma zgody w definiowaniu systemu politycznego, co kontrastuje z powszechnością jego wykorzystywania w opracowaniach naukowych zaliczanych do subdyscyplin i dziedzin tworzących współczesną politologię. Przedmiotowa kategoria jest stosowana w dwóch znaczeniach – metodologicznym i etatystycznym. Pod względem metodologicznym stosuje się ją w analizie systemowej jako metodzie naukowej. Jest wtedy kategorią badawczą, teoretycznym abstraktem, wprowadzonym do dyskursu naukowego w 1953 roku przez Davida Eastona i wykorzystywanym w analizie wybranego fragmentu rzeczywistości politycznej, traktowanej w sposób całościowy i uporządkowany (Nocoń, Laska 2005: 112). W ujęciu etatystycznym sięga się po pojęcie „system polityczny” w analizowaniu kwestii ustrojowych i instytucjonalnych współczesnych państw. Wtedy przestaje być jedynie konstrukcją teoretyczną o charakterze dedukcyjnym, odnosi się do państwa istniejącego w historycznym czasie i geograficznej przestrzeni oraz postrzeganego poprzez pryzmat z jednej strony zasad, reguł i cech konstytutywnych, z drugiej – powiązań występujących między różnymi elementami dla niego właściwymi (instytucjonalnymi, aksjologicznymi, społecznymi, ekonomicznymi).

W badaniach politologicznych słabo akcentowane są różnice między dwoma sensami tego pojęcia. W artykule interesuje nas jedynie drugi kontekst stosowania pojęcia. Zadecydowały o tym różne względy. Po pierwsze – upowszechnianie przez wielu badaczy złudnego metodologicznego przeświadczenia o klarownym i bezdyskusyjnym sensie kategorii „system polityczny”, co nie jest obrazem poprawnym w od-

niesieniu do stanu politologii w Polsce. Po drugie – doniosłość procesów politycznych zachodzących w skali powszechnej na przełomie XX i XXI wieku, określanych jako przebudowa (transformacja) systemowa, które stały się przedmiotem zarówno debat politycznych, jak i dyskursu naukowego. Po trzecie – akceptacja przez badaczy (politologów, historyków, prawników) poglądu o pluralizmie systemowym zaistniałym w XX wieku, na który złożyło się współistnienie (najczęściej konfliktowe) oraz przekształcanie się (w drodze zamachów stanu, rewolucji, procesów kontrolowanych) trzech systemów politycznych – demokracji, autorytaryzmu, totalitaryzmu. Wychodząc z tych przesłanek, doszliśmy między innymi do wniosku, że brak precyzyjnych założeń teoretycznych o charakterze definicyjnym w odniesieniu do pojęcia „system polityczny” utrudnia lub uniemożliwia dokonywanie typologizacji systemów politycznych, klasyfikacji konkretnych przypadków (państw) oraz analizy porównawczej (Stachowiak 1997; Friszke 1996).

W literaturze przedmiotu oraz w opinii publicznej funkcjonuje kilka pojęć odnoszących się pośrednio do systemu politycznego (Antoszewski, Herbut 1999: 507, 635–636; Wojtaszczyk 2002a: 284–316; 2002b: 359–378; Żebrowski b.r.w.: 258–259; Fiala, Schubert 2000: 101–107; Dahl b.r.w.: 35–58). Wśród nich należy wymienić: ustrój polityczny, ustrój państwa, reżim polityczny, system rządów, system ustrojowy, ustrój konstytucyjny (Gulczyński, Zaradny 2000; Czajowski i in. 1999; Sarnecki 2003). Należy uznać za niesłuszne wszelkie propozycje utożsamiania sensu wymienionych pojęć z definicją systemu politycznego (Jakubowski, Załęski 2001: 233), bowiem alternatywne określenia mają charakter redukcjonistyczny. Natomiast przyznajemy rację Mariuszowi Gulczyńskiemu, według którego wprowadzenie do języka naukowego pojęcia „system polityczny” stało się zasadne z powodu rozwoju aktywności politycznej. Współcześnie przybiera ona „zróżnicowane formy organizacyjne, nie tylko państwowe, nie tylko legalizowane przez prawo, ale i te nie zakodowane w przepisach”, dlatego też tradycyjne pojęcia są niewystarczające dla wyjaśnienia mechanizmu funkcjonowania życia publicznego (Gulczyński 2004: 37). Mimo zajęcia takiego stanowiska metodologicznego uznaliśmy za konieczne dokonanie przeglądu niektórych stosowanych pojęć.

Najszerzy zakres znaczeniowy jest przypisywany pojęciu „ustrój państwa”. Za jego pomocą określa się „systemową całość” złożoną z trzech elementów; są to: 1) zasady organizacji i funkcjonowania państwa; 2) struktury organizacji państwowej; 3) mechanizmy działania państwa. Zdaniem Wojciecha Kotowicza, ustrój państwa składa się

z dwóch podstawowych podsystemów – politycznego i społeczno-gospodarczego, co w konsekwencji oznacza, że elementy tworzące ustrój państwa mogą mieć odmienną naturę (Kuciński 2003: 14; Koto-wicz b.r.w.: 219). Wiesław Skrzydło odrzucił jako przedmiot badań drugi z podsystemów o charakterze społeczno-gospodarczym, posługując się kategorią „ustrój polityczny”. Według niego jest to całokształt zasad odnoszących się do organizacji i funkcjonowania władzy politycznej w państwie bez kontekstów społecznych i gospodarczych. Wśród zasad wymienia się: status jednostki w państwie, określenie suwerena, sposoby sprawowania władzy państwowej przez suwerena, strukturę organizacyjną władzy państwowej i mechanizm jej funkcjonowania, relacje między organami władzy publicznej (Skrzydło 1998: 11; Banaszak 2001: 14).

Najwęższy zakres ma pojęcie „system rządów”. Za jego pomocą określa się wzajemne stosunki między centralnymi instytucjami państwa, głównie między organami władzy ustawodawczej i wykonawczej (Skrzydło 1998: 12). Odwoływanie się do trójpodziału władzy oznacza jednocześnie, iż system rządów należy odnosić jedynie do demokratycznych państw. To właśnie w państwach tego typu, stosując kryterium systemu rządów, można wyodrębnić różne warianty – parlamentarno-gabinetowy, parlamentarno-komitetowy, prezydencki oraz półprezydencki lub podzielić państwa na dwie grupy – monarchie i republiki.

Natomiast kategoria „reżim polityczny” wywołuje najwięcej kontrowersji z powodu funkcjonowania dwóch stanowisk poznawczych: instytucjonalno-funkcjonalnego i normatywistycznego. Zwolennicy pierwszego uznali, iż reżim polityczny oznacza instytucjonalne, funkcjonalne i aksjologiczne ramy działania uczestników życia politycznego oraz relacje między tymi uczestnikami. Dla Waldemara Żebrowskiego są to reguły określające stosunki między państwowymi i niepaństwowymi podmiotami polityki (Żebrowski 2005: 25). Naszym zdaniem w tym przypadku mamy do czynienia z tożsamością znaczeniową pojęć „ustrój” i „reżim”, z tego powodu możemy wyróżnić państwa demokratyczne, autorytarne oraz totalitarne (Bäcker 1992; Paruch 2005). Inaczej pojęcie „reżim polityczny” ujęli Marian Grzybowski i Andrzej Antoszewski. W ich opinii, pojęcie „reżim polityczny” winno odnosić się w ujęciu ogólnym i szczegółowym tylko do demokracji jako systemu politycznego. Dla tych badaczy w ujęciu ogólnym „reżim polityczny” jest to „układ stosunków między władzą ustawodawczą a wykonawczą”, opisywany w sposób normatywny (Grzybowski 1999: 11; Antoszewski, Herbut 2006: 168–169; Antoszewski 1998: 15), natomiast w aspekcie szczegółowym jest to kon-

kretnie rozwiązanie kwestii podziału władzy państwowej. Tym sposobem w demokratycznym państwie wyróżniamy różne reżimy polityczne: prezydencki i parlamentarny oraz rozwiązania hybrydalne (semiprezydenccjalizm, rządy konwentu).

2. Rozważania definicyjne

Przechodząc do koncepcji definiowania systemu politycznego (Go-
duń i in. 1999: 7; Konieczny 1996; Wojtaszczyk 2004; Sulowski, Woj-
taszczyk 2005: 8), należy zauważyć, że istnieje pięć różnych podejść
definicyjnych: instytucjonalne, instytucjonalno-funkcjonalne, norma-
tywne, komunikacyjne i funkcjonalne (Deszczyński, Gołata 2000: 9–
11). W każdym z nich autorzy uznają inne elementy za podstawowe dla
systemu politycznego; w tej roli mogą występować: instytucje, zasady
funkcjonowania instytucji, normy określające relacje między instytu-
cjami oraz obieg informacji. Analiza przedstawionych podejść defini-
cyjnych doprowadziła Przemysława Deszczyńskiego i Krzysztofa Go-
łatę do wyodrębnienia w literaturze politologicznej trzech różnych pod-
stawowych definicji systemu politycznego: strukturalnej, funkcjonalnej
i funkcjonalno-strukturalnej. Natomiast według Jarosława Noconia
i Artura Laski, należy raczej używać określenia „sposoby interpretacji
systemu politycznego”, których wyróżnili trzy: cybernetyczny, funk-
cjonalny i instytucjonalny (Deszczyński, Gołata 2000: 10; Nocoń, La-
ska 2005: 113). Naszym zdaniem, biorąc pod uwagę praktykę badawczą
(stosowane w badaniach politologicznych pojęcia), należałoby wyróż-
nić trzy orientacje definicyjne, czyli koncepcje definiowania systemu
politycznego: 1) strukturalno-neoinstytucjonalne; 2) funkcjonalne;
3) cybernetyczne.

Orientacja strukturalno-neoinstytucjonalna łączy dwie postawy me-
todologiczne wobec pojęcia „system polityczny”: klasyczny struktu-
ralizm oraz interpretację neoinstytucjonalną. System polityczny jest
przede wszystkim postrzegany jako zbiór elementów, wśród których
wymienia się instytucje polityczne (struktury), relacje zachodzące mię-
dzy nimi, zasady i normy regulujące ich działanie (Wojtaszczyk 2002b:
359; Nocoń, Laska 2005: 120). Możemy dodać, iż główną cechą tego
podejścia jest z jednej strony dążenie do wskazania poszczególnych
składników systemu politycznego, takich jak partie polityczne czy or-
gany państwowe, a z drugiej strony położenie szczególnego nacisku na
zasady prawne regulujące stosunki pomiędzy elementami systemu po-

litycznego. Najistotniejsze w tej koncepcji są właśnie formalnoprawne podstawy, które określają charakter składników systemu oraz relacje zachodzące między nimi.

Funkcjonalna orientacja definicyjna opiera się na założeniu, że najważniejsze są funkcje systemu politycznego postrzegane na dwóch płaszczyznach: jako całości wobec otoczenia oraz poszczególnych części systemu politycznego wobec innych elementów. W tej orientacji definicyjnej obecne są różne podejścia naukowe. Jedni badacze przyjmują perspektywę behawioralną i podkreślają, że system polityczny jest dynamicznym procesem społecznym zachodzącym w obrębie poszczególnych wspólnot, na przykład w ramach państwa. Istotą tego procesu jest w tym przypadku przetwarzanie impulsów społecznych na działania i decyzje polityczne. Dla innych twórców definicji najważniejszy jest mechanizm funkcjonowania elementów systemu politycznego, niezależnie od ich charakteru i właściwości. Według Żebrowskiego, system polityczny jest to „przestrzeń, w ramach której toczy się całość życia politycznego państwa” (Żebrowski 2005: 9). Charakteryzują tę przestrzeń: określony typ prawomocności władzy państwowej, sposób integracji społeczeństwa, wzorce zachowań i model przywództwa politycznego. Natomiast niektórzy znawcy problemu podkreślają znaczenie relacji zachodzących wewnątrz systemu politycznego oraz pomiędzy danym systemem a jego otoczeniem. Wtedy przez system polityczny rozumie się pewną całość, złożoną z części (podsystemów) powiązanych ze sobą. Najmniejsze, proste cząstki są elementami systemu, a powiązania pomiędzy elementami tworzą jego strukturę. System charakteryzuje zmienność w czasie; posiada on także swoją dynamikę wewnętrzną oraz granice, oddzielające go od otoczenia. Jest ukierunkowany na adaptację, osiąganie celów, integrację i usuwanie konfliktów (Szostak 1999: 26; Nocoń, Łaska 2005: 118).

Cybernetyczna postawa teoretyczna uwzględnia nie tylko strukturę systemu jako całość, tworzące ją podstruktury i poszczególne elementy, ale także zmiany zachodzące wewnątrz przedmiotowej struktury oraz między strukturą a otoczeniem. Zgodnie z wiedzą cybernetyczną przedmiotowa całość ma charakter zarówno złożony, jak i uporządkowany oraz podlega autoregulacji i ewolucji. Najważniejszymi podstrukturami systemu politycznego tak definiowanego są: wspólnota polityczna, reżim polityczny i instytucje polityczne. System polityczny może istnieć i przekształcać się tylko wtedy, kiedy wymienione podstruktury i tworzące je elementy są ze sobą zintegrowane w takim stopniu, aby było możliwe podejmowanie decyzji.

Nie wnikając w liczne kontrowersje definicyjne, przyjmujemy, że system polityczny jest to struktura (1) złożona z jakościowo różnych elementów pozostających we wzajemnych relacjach, (2) wyznaczających kształt oraz cechy przestrzeni publicznej i prywatnej, a także (3) granicę pomiędzy nimi.

3. Dwa aspekty – strukturalny i funkcjonalny

Generalnie akceptując cybernetyczne podejście definicyjne jako najbardziej typowe dla badań politologicznych, nieobciążone nadmiernie ani myśleniem prawniczym (orientacja strukturalno-neoinstytucjonalna), ani postawą teoretyczną zdominowaną przez wątki psychologiczne i społeczne (orientacja funkcjonalna), definicję cybernetyczną należy uzupełnić poprzez wskazanie poszczególnych składników wchodzących w skład systemu politycznego.

Według badaczy problemu, system polityczny tworzą wszelkie obiekty, które uległy polityzacji i mogą mieć różną naturę ontologiczną. Biorąc właśnie ją pod uwagę, wyróżniamy pięć grup elementów tworzących system polityczny.

1. Wszystkie instytucje (organy) władzy publicznej (March, Olsen 2005: 9 i nn.), które tworzą strukturę państwa. Zaliczymy do tej struktury: władzę ustawodawczą dwuizbową lub jednoizbową, z zastrzeżeniem, że przedmiotem naszego zainteresowania będzie także wewnętrzna struktura parlamentów; organy władzy wykonawczej w postaci urzędu głowy państwa (monarcha lub prezydent), rządu (federalny bądź ogólnopaństwowego w państwach unitarnych) oraz administracji, z uwzględnieniem wszelkich agend i agencji rządowych oraz przedstawicieli rządu w terenie; wymiar sprawiedliwości, obejmujący oprócz sądownictwa także organy ścigania i prokuraturę.

2. Pozapaństwowe składniki systemu politycznego, takie jak: partie polityczne; samorząd terytorialny i jego instytucje; grupy nacisku i interesu, włączając w to związki zawodowe, grupy lobbystyczne; pozarządowe organizacje społeczne, o ile ich aktywność jest realizowana w polu polityki; kościoły i związki wyznaniowe; grupy nieformalne uczestniczące w działaniach politycznych w ramach danego państwa.

3. Wartości, zasady i normy o charakterze prawnym i pozaprawnym, nadające systemowi politycznemu wymiar aksjologiczny.

4. Zachowania (działania) przedsięwzięte przez podmioty polityczne.

5. Mechanizm funkcjonowania, czyli wzajemne powiązania i zależności pomiędzy elementami systemu oraz między systemem a jego otoczeniem, w tym obieg informacji.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się w systemie politycznym cztery podsystemy (płaszczyzny): instytucjonalny, funkcjonalny, regulacyjny i komunikacyjny (Ryszka 1978: 33; Antoszewski 1996: 73 i nn.; Wojtaszczyk 1992: 8; 2002b: 360–363; Żebrowski 2005: 9–10). W opinii politologów struktury tworzące podsystem instytucjonalny nadają całemu systemowi politycznemu treść i podstawowe kierunki działalności oraz przesądzą o obowiązujących normach. Mariusz Gulczyński i Ryszard Zaradny napisali, że: „Kościem systemu politycznego są trwale zorganizowane struktury: instytucje państwowe, partie i organizacje o charakterze grup interesów” (Gulczyński, Zaradny 2000: 11; Żebrowski 2005: 11–24). Ponadto, jak zauważyli James G. March i Johan P. Olsen, instytucjonalne struktury, w których jest prowadzona polityka, jednocześnie ją kształtują w sposób bezpośredni oraz pośrednio poprzez oddziaływanie na reguły konkurencji i stan środowiska istniejącego wokół polityki (March, Olsen 2005: 27). Podsystem funkcjonalny przesądza o zachowaniach systemu politycznego ukierunkowanych albo na podtrzymanie jego istnienia, albo na rozwój poprzez modernizację bądź radykalną zmianę. Chodzi w tym przypadku o: sterowanie procesami politycznymi (funkcja regulacyjna), rozwiązywanie konfliktów wewnątrz systemu (funkcja mediacyjna), usprawnianie działania instytucji (funkcja adaptacyjna), przekształcanie otoczenia (funkcja innowacyjna). Natomiast podsystem regulacyjny determinuje charakter norm obowiązujących w systemie politycznym, co przesądza o zachowaniach i stosunkach społecznych. Za podsystem komunikacyjny Wojtaszczyk uznał ogół związków i stosunków istniejących między strukturami systemu politycznego, co decyduje o stopniu jego stabilności.

Istotny problem badawczy stanowią zadania spełniane przez system polityczny. Żebrowski wyróżnił cztery funkcje: regulacyjną, mediacyjną, adaptacyjną, innowacyjną (Żebrowski 2005: 10). Spełnianie przez system polityczny tychże funkcji podkreśla wzajemny stosunek do siebie dwóch pojęć – państwo i system polityczny, niejasności dotyczą w szczególności zakresu tych dwóch określeń. Zdaniem Władysława Szostaka, jedną z form systemu politycznego jest państwo oraz organizacje państw (Szostak 1999: 28). Konsekwencją takiego podejścia do problemu jest bardzo częste utożsamianie państwa z systemem politycznym. Jednak w naszej opinii, państwo i jego aparat mogą być roz-

patrywane jako bardzo ważna podstruktura systemu politycznego, ale to nie oznacza, że państwo jest systemem politycznym.

System polityczny podlega zmianom, czyli ewoluuje, mimo iż jego typową tendencją jest dążenie do utrzymywania stabilności politycznej (Szostak 1999: 9–10). W każdym systemie politycznym elita rządząca wykazuje wyjątkowe obawy przed naruszeniem stabilności, gdyż w mniemaniu sprawujących rządy obniża to efektywność systemu, a może nawet zagrażać jego delegitymizacją. Jednak proces zmian jest obiektywnie nieuchronny, gdyż wynika z natury rzeczywistości politycznej, a następuje w ramach systemu, bez naruszenia jego istoty, w wyniku reform i wprowadzania nowych elementów do struktury. Natomiast rewolucja lub zamach stanu pociąga za sobą przebudowę systemu politycznego, gdyż w ich wyniku następuje likwidacja konstytutywnych elementów systemu oraz obalenie zasad jego funkcjonowania.

Nieco inaczej do zmiany systemu politycznego podszedł Ziemowit Jacek Pietraś, wprowadzając pojęcie adaptacji politycznej (Pietraś 1990; 1998: 58–59). Zgodnie z założeniami teoretycznymi przyjętymi przez tego politologa, adaptacja polityczna polega na dostosowywaniu się systemu politycznego państwa do zmieniających się warunków, co jest wymuszane przez otoczenie danego systemu, czyli jego środowisko międzynarodowe. Proces adaptacji ma charakter dynamiczny, co oznacza, że system polityczny ulega permanentnym zmianom. Zakłócenie procesu adaptacji lub brak takiego procesu w skrajnym przypadku skutkuje upadkiem systemu politycznego, który przestaje istnieć. Możemy dodać, iż proces adaptacji jest wymuszany i nadzorowany poprzez homeostat systemu, czyli ośrodek decyzyjny. Oznacza to, że brak ośrodka decyzyjnego lub chaos w jego działaniu przekłada się bezpośrednio na zdolności adaptacyjne systemu jako całości.

Bibliografia

- Antoszewski A., 1996, *System polityczny jako kategoria analizy politologicznej* [w:] *Studia z teorii polityki*, t. 1, red. A. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław.
- Antoszewski A., 1998, *Współczesne teorie demokracji* [w:] *Studia z teorii demokracji*, t. 2, red. W. Jabłonkowski, L. Sobkowiak, Wrocław.
- Antoszewski A., Herbut R., 2006, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa.
- Antoszewski A., Herbut R. (red.), 1999, *Leksykon politologii. Wraz z aneksem reforma samorządowa w Polsce, partie, parlament, wybory (1989–1997)*, wyd. 5, Wrocław.
- Bäcker R., 1992, *Totalitaryzm. Geneza, istota, upadek*, Toruń.

- Banaszak B., 2001, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa.
- Czajowski J. i in. (red.), 1999, *Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych. Szkice o instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*, Kraków.
- Dahl R.A., b.r.w., *Modern Political Analysis*, wyd. 2, b.m.w.
- Deszczyński P., Gołata K., 2000, *Demokratyczne systemy polityczne*, Poznań.
- Fiala P., Schubert K., 2000, *Moderní analýza politiky. Uvedení do teorií a metod policy analysis*, Brno.
- Friszke A., 1996, *Jakim państwem była Polska po 1956 r.?*, „Więź”, nr 2.
- Goduń T. i in., 1999, *Leksykon systemów politycznych*, Warszawa.
- Grzybowski M., 1999, *Stabilność polityczna a zmiany ustrojowe: egzegeza pojęć i determinanty* [w:] *Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych. Szkice o instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*, red. J. Czajowski i in., Kraków.
- Gulczyński M., 2004, *Panorama systemów politycznych świata*, Warszawa.
- Gulczyński M., Zaradny R., 2000, *System polityczny Rzeczypospolitej Polskiej*, Wrocław.
- Jakubowski W., Załęski P., 2001, *Współczesne systemy polityczne* [w:] *Spółczeństwo i polityka. Zarys wykładu*, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa.
- Konieczny R., 1996, *Systemy polityczne wybranych demokracji zachodnich*, Gdańsk.
- Kotowicz W., b.r.w., *Ustrój państwa* [w:] *Podstawowe kategorie polityki*, red. S. Opara, D. Radziszewska-Szczepaniak, A. Żukowski, Olsztyn.
- Kuciński J., 2003, *Konstytucyjny ustrój państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa.
- March J.G., Olsen J.P., 2005, *Instytucje. Organizacyjne podstawy polityki*, Warszawa.
- Nocoń J., Laska A., 2005, *Teoria polityki. Wprowadzenie*, Warszawa.
- Paruch W., 2005, *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego (1926–1939)*, Lublin.
- Pietras Z.J., 1990, *Adaptacyjność spenetrowanych systemów politycznych*, Lublin.
- Pietras Z.J., 1998, *Decydowanie polityczne*, Warszawa–Kraków.
- Ryszka F., 1978, *Wstęp do nauki o polityce*, Warszawa–Poznań.
- Sarnecki P., 2003, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Zakamycze.
- Skrzydło W., 1998, *Ustrój polityczny RP w świetle konstytucji z 1997 r.*, Zakamycze.
- Stachowiak P., 1997, *PRL państwem totalitarnym?*, „Przegląd Politologiczny”, nr 1–2.
- Sulowski S., Wojtaszczyk K.A. (red.), 2005, *System polityczny Republiki Federalnej Niemiec (wybrane problemy)*, Warszawa.
- Szostak W., 1999, *Zarys teorii polityki*, Kielce.
- Wojtaszczyk K.A., 1992, *Współczesne systemy partyjne*, Warszawa.
- Wojtaszczyk K.A., 2002a, *Państwo współczesne* [w:] *Spółczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa.
- Wojtaszczyk K.A., 2002b, *System polityczny* [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin.
- Wojtaszczyk K.A. (red.), 2004, *Systemy polityczne wybranych państw*, Warszawa.
- Żebrowski W., 2005, *Współczesne systemy polityczne. Zarys teorii i praktyka w wybranych państwach świata (podręcznik akademicki)*, Olsztyn.
- Żebrowski W., b.r.w., *System polityczny* [w:] *Podstawowe kategorie polityki*, red. S. Opara, D. Radziszewska-Szczepaniak, A. Żukowski, Olsztyn.

Przemysław Maj, Waldemar Paruch

**THE CONCEPT OF „POLITICAL SYSTEM”
IN POLITICAL SCIENCE RESEARCH IN POLAND
– ASPECTS AND CONTROVERSIES RELATED TO
THE CONCEPT’S DEFINITION**

1. Theoretical controversies

There is no consensus in political science research in Poland regarding a definition of the concept of political system, which stands in contrast to the universal use of the notion in academic papers falling into the sub-disciplines and domains of contemporary political sciences. The category in question is deployed in two manners – methodological and substantial. As a methodological category it is applied in scientific system analyses. It functions then as an analytical category, a theoretical abstraction, introduced into the scientific discourse by David Easton in 1953 and used ever since to analyze selected aspects of political reality which is conceived of in a holistic and systematic manner (Nocoń, Laska 2005: 112). As a substantial category, the notion of „political system” is applied in analyses of issues related to political regimes and institutional arrangements of contemporary states. In the latter case, it ceases to be a purely theoretical construction of a deductive nature. It refers to states existing in a historical time and geographical space which are studied through the lenses of principles, rules and constitutional features, on the one hand, and through the lenses of relationships between various elements typical of the states (institutional, axiological, social, economic), on the other.

In political science research, the differences between the two manners of usage of the category are only weakly emphasized. In the present paper we are interested in the second of the types of usage of the discussed notion. The choice is motivated by several factors. Firstly – the fact that many political scientists promulgate a false metho-

dological assumption according to which the meaning of the notion is clear-cut and uncontested, which is not at all the case in Polish political science. Secondly – because of the prominence of political processes occurring in a global scale at the turn of the twentieth and twenty-first century, captured by the term of systemic reconstruction (transformation), which have become a subject matter of both political debates and scientific discourse. Thirdly – because of the fact that researchers (political scientists, historians, lawyers) generally have acknowledged the existence of systemic pluralism established in the twentieth century by means of co-existence (most frequently conflictual) and transformation (resulting from *coup d'etats*, revolutions, controlled processes of change) of the three basic political systems – democracy, authoritarianism, totalitarianism. Starting from these assumptions, we have come to the conclusion that the lack of precise theoretical underpinnings referring to the definition of the concept of „political system” hinders or prevents creating typologies of political systems, classifying concrete cases (states) and making comparative analyses (Stachowiak 1997; Friszke 1996).

In the relevant academic literature as well as in the public opinion there function several concepts which are related to the notion of political system (Antoszewski, Herbut 1999: 507, 635–636; Wojtaszczyk 2002a: 284–316; 2002b: 359–378; Żebrowski, n.d.: 258–259; Fiala, Schubert 2000: 101–107; Dahl n. d.: 35–58). These concepts include: „political organization” (*ustrój polityczny*), „institutional organization of the state” (*ustrój państwa*), „political regime” (*reżim polityczny*), „system of government” (*system rządów*), „system of institutional organization” (*system ustrojowy*), and „constitutional organization” (*ustrój konstytucyjny*) (Gulczyński, Zaradny 2000; Czajowski *et al.* 1999; Sarnecki 2003). Any attempts at equaling the meaning inherent in the above listed concepts with that of the political system have to be seen as unjustified (Jakubowski, Załęski 2001: 233), because the alternative notions have a reductionist character. We tend to agree with Mariusz Gulczyński according to whom the introduction of the concept of political system into the scientific language is justified by developments in political activities. These are currently manifest in „variegated organizational forms, not only state-related, not only legitimized by law but also forms which are not included in regulations”, which makes the traditional concepts not fully adequate to explain mechanisms involved in the functioning of public life (Gulczyński 2004: 37). Even though we share this

methodological stance, we still believe that it is necessary to review some of the related concepts.

The concept of „political organization” (*ustrój polityczny*) is granted the broadest scope of meaning. It is used to define a „systemic whole” composed of three elements, including: 1) principles underlying the organization and functioning of the state; 2) structures of the organization of the state; 3) mechanisms of the state’s functioning. According to Wojciech Kotowicz, the organization of the state comprises two basic sub-systems – political and socio-economic, which logically means that the elements making up the organization of the state can be of different nature (Kuciński 2003: 14; Kotowicz n.d.: 219). Wiesław Skrzydło rejects in turn the second of the sub-systems as a research object deploying the notion of „political organization” (*ustrój polityczny*). According to him, the notion encompasses all principles referring to organization and functioning of political power in the state, excluding social and economic contexts. He lists the following principles: the status of an individual in the state, the indication of the sovereign, the manners in which the sovereign exercises its political authority in the state, the organizational structure of the state authorities and mechanisms of their functioning, relations between the organs of the public authorities (Skrzydło 1998: 11; Banaszak 2001: 14).

The concept of „system of government” (*system rządów*) has the narrowest scope of meaning. It is used to describe reciprocal relations between central institutions of the state, mainly between the organs of the legislative and executive branch of government (Skrzydło 1998: 12). Invoking the principle of tri-partite division of powers simultaneously means that the notion of a system of government may be applied only to democratic states. Only in such states, the application of the criteria inherent in the notion of a system of government, allows for distinguishing varieties of democratic systems – parliamentarian-cabinet, parliamentarian-committee, presidential and semi-presidential; the states may then also be divided into two groups – monarchies and republics.

The category of „political regime” (*reżim polityczny*) provokes most controversies because of the co-existence of two interpretative stances: institutional-functional and normative. Supporters of the first stance assume that the notion of political regime denotes institutional, functional and axiological frames of action by participants of political life as well as relations between the participants. In Waldemar

Żebrowski's view those are the rules defining relationships between state and non-state political actors (Żebrowski 2005: 25). We believe that in this case the meanings inherent in the notions of „organization” (*ustrój*) and „regime” (*reżim*) are identical, which is why we may differentiate on their basis between democratic, authoritarian and totalitarian states (Bäcker 1992; Paruch 2005). Marian Grzybowski and Andrzej Antoszewski understand the notion of political regime in a different manner. According to them, this concept (*reżim polityczny*) should refer, both in its general and specific application, only to democracies as political systems. They maintain that, interpreted in general terms, the notion of political regime means an „arrangement of relations between legislative and executive authorities”, described in a normative manner (Grzybowski 1999: 11; Antoszewski, Herbut 2006: 168–169; Antoszewski 1998: 15), while when interpreted in specific terms, it means a concrete model of division of powers in a state. By the same token, in the case of a democratic state we may speak of various political regimes: presidential and parliamentarian as well as hybrid solutions (semi-presidentialism, convent rule etc.).

2. Towards a definition

Proceeding to a discussion of various ways to define the notion of political system (Goduń *et al.* 1999: 7; Konieczny 1996; Wojtaszczyk 2004; Sulowski, Wojtaszczyk 2005: 8), it needs to be mentioned that there are five different approaches: institutional, institutional-functional, normative, communicative and functional (Deszczyński, Gołata 2000: 9–11). Within each of them different elements are claimed to be fundamental to a political system: either institutions, principles determining the functioning of institutions, norms delimiting relationships between institutions or circulation of information. An analysis of those approaches carried out by Przemysław Deszczyński and Krzysztof Gołata has produced a conclusion that there exist in political science literature three basic definitions of the concept of political system: structural, functional and functional-structural. Jarosław Nocoń and Artur Laska have contended, in turn, that instead one should rather speak of „ways to interpret the political system”, distinguishing between cybernetic, functional and institutional interpretative approaches (Deszczyński, Gołata 2000: 10; Nocoń, Laska 2005: 113). We believe that on the basis of research practice

(application of the notion in political science research), one could distinguish three definitional orientations/conceptions to define political systems: 1) structural-new institutional; 2) functional; 3) cybernetic.

Within the structural-new institutional orientation two methodological approaches to the concept of political system are merged: classical structuralism and new institutionalism. A political system is first of all perceived as a set composed of elements, such as political institutions (structures), relations between them, principles and norms regulating their functioning (Wojtaszczyk 2002b: 359; Nocoń, Laska 2005: 120). We might add that the main feature of the approach is, on the one hand, a tendency to point to particular elements of a political system, such as political parties or state organs, while, on the other hand, putting an emphasis on legal principles regulating relationships between the particular elements of the political system. Formal-legal foundations determining the character of the elements of the system and relations between them are the most important in this conception.

The functional orientation is based on an assumption that a key role is played by functions of the political system analyzed in two dimensions: functions of a whole vis-à-vis its environment and functions of some elements of the political system vis-à-vis its other elements. Within this orientation we may differentiate between various scientific approaches. Some researchers assume a behavioural perspective and stress that a political system is a dynamic social process taking place in the framework of particular communities of which the state is just one embodiment. The core function of the system involves transforming social stimuli into political decisions and actions. Other authors of definitions attach the most importance to mechanisms of the functioning of elements of a political system, irrespective of their characteristics and qualities. According to Żebrowski, a political system constitutes a „space within which whole political life of the state takes place” (Żebrowski 2005: 9). This space could be qualified by: a specific type of legitimate state authorities, a manner in which society is integrated, patterns of behaviour and a model of political leadership. Yet other experts on the issue stress the importance of relations occurring inside a political system as well as those between the given system and its environment. In this case, the concept of political system is understood as denoting a certain whole, made up of parts (sub-systems) which are mutually connected. The smallest, simple parts are called elements of the system, while relations between these elements

constitute its structure. The system is characterized by temporal changeability; it is also circumscribed by its internal dynamics and boundaries which separate the system from its external environment. The system is oriented toward adaptation, goal-attainment, integration and conflict resolution (Szostak 1999: 26; Nocoń, Laska 2005: 118).

The cybernetic theoretical approach takes into account not only the structure of the system as a whole but also sub-structures of which it is composed and particular elements as well as changes occurring inside the given structures and between the structures and their environment. In accordance with fundamental tenets of cybernetics, the system is both complex and ordered, it is both self-regulated and evolving. The most important sub-structures of thus defined political system include: political community, political regime and political institutions. A political system can exist and evolve only when the enumerated sub-structures and the elements of which they are composed are mutually integrated to an extent which enables decision-making.

Not delving deeper into the controversies, we now assume that a political system is a structure which (1) is composed of qualitatively different elements which are mutually related; (2) delimits the shape and features of public and private space and (3) delineates a border between them.

3. Two aspects – structural and functional

Generally, the cybernetic approach to defining a political system is taken to be most typical of political science research. It seems neither overburdened with legal considerations (as the structural-new institutional orientation is) nor with theoretical interests dominated by psychological or social issues (as the functional orientation is). Nevertheless, the cybernetics-based definition should be complemented by pointing out particular building blocks of the political system.

According to the experts on the issue, a political system is constituted by all those objects which are politicized, irrespective of their ontologies. Taking types of the ontologies into account, we could list five groups of elements constitutive of a political system:

1. All institutions (organs) of public authorities (March, Olsen 2005: 9 and ff) which constitute the structure of the state. The structure includes: legislative authorities instanced by a two- or one-chamber parliament, with a reservation that we are also interested in the internal structure of the types of parliament; organs of executive power

instanced by the office of head of the state (monarch or president), government (federal or national in unitary states) and administration, including all kinds of state units and agencies as well as local representatives of the state; the institutions of justice, including – apart from courts – the police and organs of prosecution.

2. Non-state components of the political system, such as: political parties; territorial self-government and its institutions; pressure and interest groups including trade unions, lobbying groups; non-governmental organizations in as much as they are active in the field of politics; churches and religious associations; informal groups participating in political actions within the framework of the given state.

3. Values, principles and norms which have a legal and non-legal character, endowing the given political system with an axiological dimension.

4. Patterns of behaviour (activities) enacted by political actors.

5. Mechanisms of functioning, i.e. mutual linkages and dependencies existing between elements of the system as well as between the system and its environment, including the circulation of information.

In the political science literature, four sub-systems (dimensions) are distinguished within a political system: institutional, functional, regulatory and communicative (Ryszka 1978: 33; Antoszewski 1996: 73 and ff; Wojtaszczyk 1992: 8; 2002b: 360–363; Żebrowski 2005: 9–10). Political scientists believe that it is the structures constituting the institutional sub-system that endow the whole political system with substance and shape basic direction of its actions as well as determining norms acknowledged within the system. As Mariusz Gulczyński and Ryszard Zaradny state: „Permanently organized structures are the spinal part of a political system: institutions of the state, parties and organizations which perform the role of interest groups” (Gulczyński, Zaradny 2000: 11; Żebrowski 2005: 11–24). Moreover, as noted by James G. March and Johan P. Olsen, institutional structures in which politics is performed exercise a direct and indirect influence on it by having impact on competition rules and by affecting the state of the environment of politics (March, Olsen 2005: 27). The functional sub-system determines behaviour of the political system which is directed either at its survival or development by means of modernization or a radical change. This may include: the steering of political processes (regulative function), the resolution of conflicts inside the system (mediating function), an improvement in the functioning of institutions

(adaptive function), the transformation of the system environment (innovative function). The regulative sub-system determines, in turn, the character of norms obtaining in the political system, which decides about prevalent types of social behaviour and social relationships. The communicative sub-system is defined by Wojtaszczyk as all connections and relations existing between structures of the political system which determine the degree of the system's stability.

Functions performed by a political system constitute a major research issue. Żebrowski enumerates four functions: regulation, mediation, adaptation and innovation (Żebrowski 2005: 10). The execution of the functions by a political system emphasizes a reciprocal relation of the two concepts – the state and the political system. However, there are many ambiguities as far as the exact scopes of content of the two notions. According to Władysław Szostak, the state and organization of the state are forms of a political system (Szostak 1999: 28). Such an approach results in frequent identification of the state with the political system. In our opinion, however, the state and its apparatus can be seen as an important sub-structure of a political system, which does not mean that the state equals the political system.

A political system changes, i.e. evolves despite the fact that its typical tendency is to maintain its stability (Szostak 1999: 9–10). In any political system the governing elite fears undermining the system stability which, according to the rulers, decreases effectiveness of the system and may even lead to its delegitimization. The process of change is, nevertheless, inescapable – objectively speaking. It is related to the nature of political reality and occurs within the given system without affecting its identity as a result of reforms as well as by introducing new elements to the system structure. On the contrary, a revolution or a *coup d'état* involves a thorough reconstruction of the political system since such events are followed by liquidation of old constitutive elements of the system and abolition of principles which animated its functioning so far.

The system change is interpreted in a slightly different manner by Ziemowit Jacek Pietraś, who introduced a notion of political adaptation (Pietraś 1990; 1998: 58–59). In accordance with theoretical assumptions of this political scientist, political adaptation involves adapting the given political system to changing conditions, which is forced by the system's external environment, i.e. its international milieu. The process of adaptation is dynamic, which means that the political system is subject to permanent change. Hindered or

unsuccessful adaptation may result, in extreme cases, in the system's collapse and its dissolution. We could add that the process of adaptation is enforced and monitored by the political system's homeostatic element, i.e. its decision-making centre. An absence of the decision-making centre or its chaotic functioning is directly translated into the level of adaptive capabilities of the system as a whole.

Bibliography

- Antoszewski A., 1996, *System polityczny jako kategoria analizy politologicznej* [in:] *Studia z teorii polityki*, vol. 1, ed. by A. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław.
- Antoszewski A., 1998, *Współczesne teorie demokracji* [in:] *Studia z teorii demokracji*, vol. 2, ed. by W. Jabłonkowski, L. Sobkowiak, Wrocław.
- Antoszewski A., Herbut R., 2006, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa.
- Antoszewski A., Herbut R. (eds), 1999, *Leksykon politologii. Wraz z aneksem reforma samorządowa w Polsce, partie, parlament, wybory (1989–1997)*, ed. 5, Wrocław.
- Bäcker R., 1992, *Totalitaryzm. Geneza, istota, upadek*, Toruń.
- Banaszak B., 2001, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa.
- Czajowski J. et al. (eds), 1999, *Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych. Szkice o instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*, Kraków.
- Dahl R.A., n.d. [in:], *Modern Political Analysis*, ed. 2, n.p.
- Deszczyński P., Gołata K., 2000, *Demokratyczne systemy polityczne*, Poznań.
- Fiala P., Schubert K., 2000, *Moderní analýza politiky. Uvedení do teorií a metod policy analysis*, Brno.
- Friszke A., 1996, *Jakim państwem była Polska po 1956 r.?*, „Więź”, no. 2.
- Goduń T. et al., 1999, *Leksykon systemów politycznych*, Warszawa.
- Grzybowski M., 1999, *Stabilność polityczna a zmiany ustrojowe: egzemplarz pojęć i determinanty* [in:] *Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych. Szkice o instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*, ed. by J. Czajowski et al., Kraków.
- Gulczyński M., 2004, *Panorama systemów politycznych świata*, Warszawa.
- Gulczyński M., Zaradny R., 2000, *System polityczny Rzeczypospolitej Polskiej*, Wrocław.
- Jakubowski W., Załęski P., 2001, *Współczesne systemy polityczne* [in:] *Spółczesność i polityka. Zarys wykładu*, ed. by K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa.
- Konieczny R., 1996, *Systemy polityczne wybranych demokracji zachodnich*, Gdańsk.
- Kotowicz W., n.d., *Ustrój państwa* [in:] *Podstawowe kategorie polityki*, ed. by S. Opara, D. Radziszewska-Szczepaniak, A. Żukowski, Olsztyn.
- Kuciński J., 2003, *Konstytucyjny ustrój państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa.
- March J.G., Olsen J.P., 2005, *Instytucje. Organizacyjne podstawy polityki*, Warszawa.
- Nocoń J., Laska A., 2005, *Teoria polityki. Wprowadzenie*, Warszawa.
- Paruch W., 2005, *Myśl polityczna obozu pilsudczykowskiego (1926–1939)*, Lublin.

- Pietraś Z.J., 1990, *Adaptacyjność spenetrowanych systemów politycznych*, Lublin.
- Pietraś Z.J., 1998, *Decydowanie polityczne*, Warszawa–Kraków.
- Ryszka F., 1978, *Wstęp do nauki o polityce*, Warszawa–Poznań.
- Sarnecki P., 2003, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Zakamycze.
- Skrzydło W., 1998, *Ustrój polityczny RP w świetle konstytucji z 1997 r.*, Zakamycze.
- Stachowiak P., 1997, *PRL państwem totalitarnym?*, „Przegląd Politologiczny”, no. 1–2.
- Sulowski S., Wojtaszczyk K.A. (ed.), 2005, *System polityczny Republiki Federalnej Niemiec (wybrane problemy)*, Warszawa.
- Szostak W., 1999, *Zarys teorii polityki*, Kielce.
- Wojtaszczyk K.A., 1992, *Współczesne systemy partyjne*, Warszawa.
- Wojtaszczyk K.A., 2002a, *Państwo współczesne* [in:] *Spółczesność i polityka. Podstawy nauk politycznych*, ed. by K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa.
- Wojtaszczyk K.A., 2002b, *System polityczny* [in:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, ed. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin.
- Wojtaszczyk K.A. (ed.), 2004, *Systemy polityczne wybranych państw*, Warszawa.
- Żebrowski W., 2005, *Współczesne systemy polityczne. Zarys teorii i praktyka w wybranych państwach świata (podręcznik akademicki)*, Olsztyn.
- Żebrowski W., n.d., *System polityczny* [in:] *Podstawowe kategorie polityki*, ed. by S. Opara, D. Radziszewska-Szczepaniak, A. Żukowski, Olsztyn.